

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.1(18).2025.196-202

В. П. Любавіна,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри кримінальної юстиції

e-mail: viktoriya.liubavina@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-4715-1749;**О. В. Кабачна,**

здобувач ступеня доктора філософії,

Державний податковий університет

e-mail: kabachnaov@ukr.net

ORCID ID 0009-0002-2336-2410

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ФОРМУВАНЬ

У статті проаналізовано кримінологічні особливості лідерів організованих злочинних формувань, що спеціалізуються на різних видах злочинної діяльності; розглянуто їхню типологію.

З'ясовано кримінологічні особливості особистості рядових та інших учасників організованих злочинних формувань залежно від їхньої ролі та виду злочинної діяльності, наведено їх класифікацію.

Визначено чинники, що сприяють злочинній поведінці членів організованих злочинних формувань. Також приділено увагу основним ознакам організованої злочинності та її сучасного стану.

Розкрито структуру організованих злочинних формувань; виявлено закономірності та несприятливі тенденції, а також основні напрями діяльності організованих злочинних формувань в Україні.

У статті запропоновано заходи профілактичного впливу щодо учасників організованих злочинних формувань.

Також значну увагу приділено тому, що громадська небезпека учасника організованої злочинної діяльності полягає в тому, що він є частиною організованої системи злочинності, та члени організованих злочинних формувань становлять особливу, підвищену суспільну небезпеку саме у таких об'єднаннях. Проаналізовано, що організована злочинність – це відносно самостійний вигляд злочинності, що має високий рівень суспільної небезпеки, являє собою цілісну стійку систему злочинної діяльності організованих злочинних формувань, що складається із сукупності злочинів, скоєних організованими злочинними групами та/або злочинними спільнотами (злочинними організаціями), та осіб, які їх вчинили на певній території в певний проміжок часу, що виявляється у здатності до відтворення та в систематичній злочинній діяльності, яка забезпечена

своїми засобами захисту від соціального контролю та корупційними зв'язками з представниками державної влади, місцевого самоврядування та здійснюється у всіх сферах життя суспільства, гарантуючи фінансовий прибуток, зокрема від легалізації злочинних доходів.

Ключові слова: організовані злочинні формування, суспільна небезпека, організатор, виконавець, заходи профілактичного впливу, правоохоронні органи, злочинна діяльність, кримінологічний портрет лідера.

Постановка проблеми. Однією з найбільш злободенних та непростих проблем сучасного суспільства, за оцінками вчених та практичних працівників, є організована злочинність. Вона посягає на основи державного та суспільного устрою країни, підриває її економіку, що розкладає вплив на духовно-моральні засади, культивуючи серед населення традиції та звичаї злочинного світу. Центральне місце в цих негативних процесах належить суб'єктам організованої злочинності – організованим злочинним формуванням, діяльність яких визначають керівники, рядові та інші учасники злочинних об'єднань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідженням питань, пов'язаних з протидією організованої злочинності в різні роки, займалися такі дослідники: О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, М. В. Корнієнко, В. І. Шакурн та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є кримінологічна характеристика учасників організованих злочинних формувань та їх особливості, а також і розробка на основі отриманих знань системи заходів профілактичного впливу щодо зазначених осіб.

Виклад основного матеріалу. Через свою підвищену громадську небезпеки, латентності, корумпованості організована злочинність як соціально-правовий феномен вже багато десятиліть є об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних вчених, і передусім кримінологів. Однак, незважаючи на багаторічні дослідження, до теперішнього часу вчені не дійшли єдиної думки про поняття «організована злочинність», її сутність, структуру.

Серед безлічі підходів до дослідження організованої злочинності (соціологічний, правовий, системний) найбільш прийнятними потрібно вважати системний та організаційно-структурний методи, оскільки саме вони можуть дати найбільш повне уявлення про феномен, що відбивається, відобразивши всі його сутнісні характеристики.

Варто зазначити, що прагнення вчених знайти той єдино правильний критерій у формулюванні універсального поняття організованої злочинності, пропозиція її нових ознак розмиває межі визначення організованої злочинності, що, зрештою, впливає на результативність діяльності правоохоронних органів у розглянутій сфері.

Насамперед, організовані злочинні формування в різних своїх проявах становлять ядро організованої злочинності, її рушійну силу, основу злочинної діяльності. Водночас ступінь суспільної небезпеки учасника організованої злочинної діяльності полягає в тому, що він є частиною організованої системи злочинності, та члени організованих злочинних формувань становлять особливу підвищену суспільну небезпеку саме в таких об'єднаннях.

Організована злочинність проявляється у злочинній діяльності суб'єктів – організованих злочинних формувань і навіть осіб, які входять у них. Ефективність попереджувального впливу на організовану злочинну діяльність та профілактичних заходів щодо осіб, які входять до організованих злочинних формувань, багато в чому залежать від урахування особливостей особистісних характеристик різних категорій злочинців залежно від займаної ролі, типу та виду злочинної діяльності [1, с. 15–16].

Проаналізувавши кримінологічну літературу, можна дійти висновку щодо відсутності єдиних критеріїв розмежування складу учасників організованих злочинних формувань. На думку вчених, які займаються проблематикою організованих злочинних формувань, організатори злочинних формувань є своєрідним ядром злочинної організації, автор вважав за доцільне розпочати дослідження особистості учасника організованого злочинного формування саме з осіб, які здійснюють роль лідера таких формувань, оскільки нині у кримінології відсутнє комплексне дослідження особистості організатора злочинного формування.

Так, серед лідерів організованих злочинних формувань особи чоловічої статі становили 98 %, жіночої – 2 %; вони мають вищий освітній рівень. Встановлено, що вищу освіту мали 53 %, середню спеціальну – 27 %, повну середню – 18 %, неповну середню освіту – 2 %. Серед лідерів злочинних формувань ніде не працювали – 56 %, працювали в комерційних організаціях – 23 %, перебували на службі в органах державної та муніципальної служби – 21 %. За соціальним походженням більшість організаторів злочинних формувань є вихідцями із сімей робітників – 52 %, із сімей службовців – 31 %, із сімей інженерно-технічних працівників – 17 %. Вивчення сімейного стану лідерів злочинних формувань свідчить проте, що досліджувана категорія переважно складається у шлюбі та має дітей (68 %). Водночас відсоток розлучених серед таких осіб – 14 %, ніколи не були одружені – 18 %. Серед таких осіб чимало мають судимість – 50 % і не одну – 36 % [2, с. 331].

Варто зауважити, що лідер організованого злочинного формування характеризується яскраво вираженим правовим нігілізмом, більш стійкою антисоціальною установкою без будь-якого внутрішнього самоосуду, високим ступенем криміногенного спотворення особистісних показників. Водночас вони освічені, комунікабельні, заповзятливі й останнім часом дедалі більше по-своєму соціальному статусу наближаються до успішного законослухняного громадянина (мають сім'ю, роботу, зовні ведуть законослухняний спосіб життя, керують легальним бізнесом). Особисті якості лідера займають переважне місце в кримінальних структурах, що необхідно взяти до уваги оперативним працівникам та слідчим у виявленні, попередженні та розкритті злочинних проявів, що належать до категорії організованої злочинності [3].

Так, вплив лідера в організованій злочинній групі досить великий і залежить від рівня розвитку та структури групи, сформованих у ній відносин. Типи таких лідерів можуть мати змішаний характер у зв'язку із здійсненням поставлених цілей і завдань в організованих злочинних групах найвищого рівня, а саме злочинних спільнотах, лідер – це той суб'єкт, який використовує для функціонування ефективного керівництва

організованою злочинною діяльністю перелічені кошти та чинники організаторського впливу.

Кримінологічний портрет лідера організованого злочинного формування з погляду його соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак, аналіз його трансформаційних характеристик переконливо доводять, що така особистість реально існує в суспільстві і має властивості, що відрізняють її від інших людей, що передбачає науково-обґрунтовану концепцію профілактичного впливу на цю категорію осіб.

Потрібно вважати, що кримінологічні особливості характеристики особистості учасників організованих злочинних формувань багато в чому визначають не лише характер і ступінь суспільної небезпеки вчинених ними злочинів, а й вибір місця та ролі такої особистості в організованій злочинній групі злочинне співтовариство (злочинну організацію).

В організованих злочинних формуваннях зазвичай склад учасників мав як вертикальну, так і горизонтальну структуру, проте водночас було виявлено й інші варіації побудови внутрішньої структури аналізованих об'єднань.

Виявлено підвищену загальну небезпеку рядових та інших учасників організованих злочинних формувань, яка меншою мірою перебуває в прямій залежності від суспільної небезпеки організованої злочинності загалом, ніж від криміногенного впливу самого злочинного формування та від конкретних осіб, які входять до них.

Пріоритетну роль в організованій злочинній діяльності мають морально-психологічні та кримінально-правові властивості рядових та інших учасників організованих злочинних формувань, зазначаючи при цьому, що спеціалізація організованої злочинності накладає суттєвий відбиток на дані кримінологічні характеристики.

Незважаючи на виявлені в ході дослідження типові риси, обумовлені спеціалізацією злочинної діяльності, автором виділено загальні властивості та якості рядових та інших учасників організованих злочинних формувань.

З точки зору соціально-демографічних ознак, залежно від статевої приналежності серед рядових та інших учасників переважають особи чоловічої статі (86,8 %) віком від 18 до 29 років, з неповною середньою освітою (30,4 %), які мають постійне джерело доходу (53,2 %) тощо.

З точки зору морально-психологічних властивостей рядові та інші члени характеризуються різним ступенем антисоціальної спрямованості, що дало змогу виділити серед них залежний (відомий) – 21,6 %, стійкий – 70,1 %, злісний – 8,3 % типи) [4, с. 211–212].

Для рядових та інших учасників організованого злочинного формування характерний нижчий рівень кримінальної «стійкості», вони схильні до впливу групи, діють у її інтересах, часом жертвуючи своїми власними, водночас знаходять у злочинній організації підтримку, отримуючи впевненість у собі та відчуття безкарності. Виконавці – учасники організованих злочинних формувань, порівняно з їхніми лідерами, молодші, мають нижчий рівень освіти, невлаштовані в особистому житті, мають достатньо низький соціальний статус, здебільшого належать до корисливо-насильницького типу особистості.

Так, рядові та інші учасники організованих злочинних формувань мають специфічні особливості особистісних характеристик, які необхідно враховувати за профілактичного впливу на них.

Об'єктивні чинники, що впливають на організовану злочинність загалом, потрібно розглядати як загальні чинники, що впливають на особистість учасника організованої злочинної групи, оскільки організована злочинність – це конгломерат злочинців, особистості яких формуються, розвиваються та існують у певних соціально-економічних умовах, що впливають на їхню злочинну поведінку.

До об'єктивних чинників потрібно віднести соціально-економічні умови, процеси криміналізації, що відбуваються в суспільстві, ослаблення значимості держави у правовому регулюванні економіки, майнове розшарування суспільства, ліквідацію множинних форм суспільного контролю, політичну нестабільність у суспільстві, безробіття, загострення міжнаціональних, етнічних, релігійних конфліктів, незаконну міграцію, процеси глобалізації, що негативно впливають на якісні характеристики організованої злочинності та поведінку учасників організованих злочинних формувань.

Серед чинників правового характеру виокремлено невідповідність законодавчої бази характеру та особливостей сучасної організованої злочинності, корупованість, спадкоємність вітчизняного кримінального досвіду та збереження його носіїв.

До зовнішніх чинників автор відносить соціальне середовище, в якому відбувається соціалізація особистості, у своєму дослідженні визначальна роль відводиться вивченню сім'ї та сімейного неблагополуччя, впливу найближчого оточення (однолітків, приятелів, друзів, раніше засуджених, неформальних груп протиправної спрямованості), що негативно впливають на учасників організованих злочинних формувань.

До внутрішніх суб'єктивних чинників відносять особистісні характеристики учасників організованих злочинних формувань, що визначають їхню мотиваційну сферу. Основними мотивами поведінки учасників організованих злочинних формувань є: постійна матеріальна потреба – 38 %, бажання збагатитись – 42 %, агресія – 18 %. Треба мати на увазі, що для учасників злочинних формувань, зокрема лідерів, як основний мотив злочинної діяльності є також і прагнення влади (44 %) [5, с. 136–137].

Важливо, що участь в організованому злочинному формуванні також накладає відбиток на мотивацію її учасників. Домінуючими причинами злочинної поведінки організаторів злочинних формувань є внутрішні суб'єктивні чинники, а для рядових та інших учасників організованих злочинних формувань – об'єктивні чинники, що дає змогу констатувати «антиморальну» стійкість лідерів організованих злочинних формувань і схильність рядових та інших учасників досліджуваних злочинних об'єднань впливу соціального середовища та найближчого оточення.

Попередження злочинності та профілактику злочину треба розглядати як ціле та його частину, тобто профілактичний вплив на учасників організованих злочинних формувань є однією з основних форм попередження організованої злочинності і не передбачає тільки виявлення, локалізацію, нейтралізацію чинників, що породжують та зумовлюють групову протиправну поведінку, а й надання попереджувального впливу на лідерів, рядових та інших членів цих об'єднань.

Одним із пріоритетних напрямів потрібно вважати профілактичний вплив на лідерів, рядових та інших учасників організованих злочинних формувань, що являють собою сукупність спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на виявлення умов формування таких груп, а також чинників, що породжують та зумовлюють скоєння злочинів з боку учасників організованого злочинного формування та надання попереджувального впливу на його лідерів, рядових та інших членів.

На основі вивчення правоохоронної та правозастосовної діяльності відповідних органів автором запропоновано рівні профілактичного впливу на особу учасників організованих злочинних формувань та виділено їх основні заходи.

Висновки. Отже, досліджено кримінологічну характеристику учасників організованих злочинних формувань та їх особливості, а також розроблено на основі отриманих знань систему заходів профілактичного впливу щодо зазначених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ

1. Джу́жа О. М., Васи́левич В. В. Феномен – організована злочинність: Міжвідомчий наук.-дослід. центр при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2001. № 3. С. 15–25.
2. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
3. Ремський В. В. Кримінологічна характеристика організованої злочинності та деякі питання щодо її запобігання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2, № 28.
4. Турчин Т. Організована злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація й запобігання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 211–215.
5. Шостко О. Ю. Сучасний стан організаційної злочинності. *Кримінальне право та кримінологія. Кримінально-виконавче право*. 2016. С. 136–146.

REFERENCES

1. Dzhuzha O. M., Vasylevich V. V. The phenomenon of organized crime: Interdepartmental scientific research. center under the Coordination Committee for Combating Corruption and Organized Crime under the President of Ukraine. *Fighting Organized Crime and Corruption (theory and practice)*. 2001. No. 3. P. 15–25.
2. Zakaliuk A. Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice : in 3 books. Kyiv : In Yure, 2007. Book. 2 : Criminological characteristics and prevention of certain types of crimes. 712 p.
3. Remsky V. V. Criminological characteristics of organized crime and some questions regarding its prevention. *Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*. 2012. No. 2, No. 28.

4. Turchyn T. Organized crime: criminological characteristics, determination and prevention. *Comparative and analytical law*. 2016. No. 4. P. 211–215.
5. Shostko O. Yu. The modern state of organized crime. *Criminal law and criminology. Criminal and executive law*. 2016. P. 136–146.

V. P. Liubavina, O. V. Kabachna. CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ORGANIZED CRIMINAL GROUPS

The article analyzes the criminological features of the leaders of organized criminal groups specializing in various types of criminal activity; their typology is considered.

The criminological features of the personality of rank-and-file and other members of organized criminal groups, depending on their role and type of criminal activity, are clarified, and their classification is given.

The factors contributing to the criminal behavior of members of organized criminal groups have been determined. Attention is also paid to the main features of organized crime and its current state.

The structure of organized criminal groups was revealed; regularities and unfavorable trends were revealed, as well as the main directions of activity of organized criminal groups in Ukraine.

The article proposes measures of preventive influence on the participants of organized criminal groups.

Also, considerable attention is paid to the fact that the public danger of a participant in organized criminal activity lies in the fact that he is part of an organized crime system, and members of organized criminal groups represent a special, increased public danger in such associations. It has been analyzed that organized crime is a relatively independent form of crime that has a high level of social danger, represents a coherent and sustainable system of criminal activity of organized criminal groups, consisting of a set of crimes committed by organized criminal groups and (or) criminal communities (criminal organizations). , and persons who committed them in a certain territory in a certain period of time, which is manifested in the ability to reproduce and in systematic criminal activity, which is provided with its means of protection against social control and corruption ties with representatives of state power, local self-government and is carried out in all spheres of society, guaranteeing financial profit, including from the legalization of criminal income

Key words: *organized criminal formations, public danger, organizer, executor, measures of preventive influence, law enforcement agencies, criminal activity, criminological portrait of the leader.*

Стаття надійшла до редколегії 7 лютого 2025 року